

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2023 (Nisan/April)

Fıkhî Tefsir Geleneğinde Korku Namazı

Prayer of Fear In The Tradition Al-Tafsir Al-Fiqhî

Şükrü ŞİRİN

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı
Assistant professor, Sakarya University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
Sakarya, Türkiye
ssirin@sakarya.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8881-9261>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 30/01/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 07/03/2023

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2023

Atıf / Citation: Şirin, Şükrü. “Fıkhî Tefsir Geleneğinde Korku Namazı”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Nisan/April, 2023), 1-19.

<https://doi.org/10.31121/tader.1244865>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / Türkiye

Öz

İslâm dininin esaslarından biri olan namaz, en zor şartlar altında dahi yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Bu nedenle insan hayatının tehdit altında olduğu savaş halinde bile namazın eda edilmesi istenmiş ancak bazı kolaylıklar da sağlanmıştır. Kur'ân'da tarif edilen korku namazı, yeni bir namaz türü olmayıp farz namazların kılınmasındaki farklı bir uygulamadır. Fikhî tefsir geleneğinde korku namazı ile ilgili farklı yorumlar yer almış olup hükmü, geçerliliği, korkunun mahiyeti, kasrın anlamı ve seferîlikle ilişkisi gibi hususlar üzerinde farklı görüşler ortaya konmuştur. Fıkıh eserlerinden farklı bir tasnif ile ele alınan konu, genelde rivayetlere bağlı kalınarak tefsir edilmiştir. Ancak korku namazı ile ilgili çok sayıda rivayetin olması tercih ve tefsiri de zorlaştırmıştır. Bu çalışmada fikhî tefsirlerdeki korku namazı ile ilgili görüşler değerlendirilmiştir. Üç farklı âyet çerçevesinde şekillenen görüşlerin ortak yönleri ve farklılıkları tespit edilmiş, tercih sebepleri üzerinde durulmuştur. Korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has olduğuna dair bir görüş olsa da halen geçerli olduğunu kabul edenler çoğunluktadır. Bununla birlikte illet olarak sadece korkunun yeterli olup olmadığı tartışılmış, seferîlik hali ve korkunun aynı anda olması gerektiğini söyleyenler olmuştur. Korku namazı konusu, ahkâm tefsirlerinin doğal yapısına bağlı olarak bu eserlerde namazın diğer hükümlerinden bağımsız olarak ele alınmıştır. Korku namazının özel bir namaz olması, bu yaklaşımın diğer bir sebebi olarak düşünülebilir.

Anahtar kelimeler: İslâm Hukuku, Tefsir, Fikhî Tefsir, Korku Namazı, Namazın Kısaltılması.

Abstract

Prayer (şalât), which is one of the fundamentals of Islam, is an act of worship that must be performed even under the most difficult conditions. For this reason, even in times a war, when human life is threatened, prayers are required to be performed, but some facilities are also provided.. The prayer of fear, described in the Qur'ân, is not a new type of prayer, but a different practice in performing obligatory prayers. In the tradition of al-tafsîr al-fiqhî exegesis, there have been different interpretations of the prayer of fear, and different views have been put forward on its ruling, validity, the nature of fear, the meaning of (qasr)shortening it, and its relationship with travel.. The subject, which is dealt with a different classification from the works of fiqh, is generally interpreted based on the narrations. However, the large number of narrations about the prayer of fear has made the choice and interpretation difficult.. In this study, the views on prayers of fear in al-tafsîr al-fiqhî are evaluated.. The commonalities and differences of the views shaped within the framework of three different verses have been identified and the reasons for their preference have been emphasized.. Although there is an opinion that the prayer of fear is unique to the Messenger of Allah (pbuh), those who accept that it is still valid today are in the majority. However, it has been debated whether fear alone is sufficient as a cause, and some have said that the state of travel and fear must be present at the same time. The issue of prayer of fear is dealt with independently from other provisions of the prayer in these works, due to natural structure of al-tafsîr al-ahkâm.. The fact that the prayer of fear is a special prayer can be considered as another reason for this approach.

Keywords: Islamic Law, Tafsîr, al-Tafsîr al-Fiqhî, Prayer of Fear, Shortening the Prayer.

Giriş

İslâm hukuku kaynaklarında 'salâtü'l-havf' olarak isimlendirilen korku namazı, özellikle savaş halinde iken farz namazların belirli bir yöntem ile kılınmasına verilen ad olup yeni bir namaz türü değildir. Sonraki dönemlerde korkunun kaynağı ve kapsamı genişletilerek düşman dışında başka bir sebepten dolayı ortaya çıkan korku hallerinde de aynı yöntemle kılınabileceği sonucuna kıyas yoluyla ulaşılmıştır.¹ Korku namazına ilişkin âyetin ne zaman nazil olduğuna dair farklı görüşlerin yer alması ise Sünnet'te yer alan bazı uygulamalarla çelişir bir vaziyet sergilemesi nedeniyle nesih tartışmalarına zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) korku namazını kıldıracağı kesin olmakla beraber kaç defa kıldıracağı, ilk olarak ne zaman kıldıracağı ve nasıl kıldıracağı hususları ihtilaflıdır. Korku namazı daha önce Taha Çelik tarafından "Korku Namazı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi" başlıklı makalede kılınıp şekilleri ile ilgili rivayetler bağlamında ele alınmıştır. Korku namazı ile ilgili rivayetle-

¹ Mehmet Erdem, "Salâtü'l-Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/21.

ri bir araya getirerek bunlar hakkında değerlendirme yapılan çalışmada, bu namazın kılınışı şekli ile birlikte rivayetler arasındaki farklılıklara da yer verilmiş ve oldukça faydalı bir sonuç ortaya konmuştur.² İlgili makalede işaret edildiği gibi korku namazının nasıl kılındığı yönündeki rivayet zenginliği oldukça fazla olup bunlar arasında bir tercihte bulunmak zordur. Nitekim fakihler, hangi rivayet olursa olsun sahih olan her biri ile amel etmenin mümkün olduğunu kabul etmişler,³ ancak namazla ilgili genel kurallara bağlı olarak bazı tercihlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada korku namazının kılınışı şekli ve bununla ilgili rivayetler bahsi geçen makaleye havale edilerek konu edilmemiş olmakla beraber gerekli durumlarda ilgili rivayetlere müracaat edilmiştir.

Ali b. Nâyif eş-Şuhûd tarafından kaleme alınan *el-Hulâsatu fî Ahkâmi Salâti'l-Havf* isimli⁴ eserde ise fıkıh ve tefsir kitaplarından yapılan uzun alıntılarla korku namazı konusu ele alınmış ancak serdedilen görüşler arasında bir mukayeseye gidilmemiştir. Özellikle korku namazının neshi, korkunun mahiyeti gibi konular birkaç satırla geçilmiştir.

Bu çalışmada öncelikli olarak korku namazının fıkıhî açıdan hükmü tespiti çalışılmıştır. Akabinde ise şartları, korkunun ve kasrın mahiyeti, korku namazının seferîlikle ilişkisi konularına yer verilmiştir. Ancak bu konulara dair tespitler yapılırken fıkıhî tefsir geleneği içinde yer alan ahkâm tefsirleri ile sınırlı kalmaya çalışılmıştır. Zira çalışmanın amacı, klasik fıkıh eserlerinden bağımsız olarak fıkıhî tefsirlerde korku namazının nasıl ele alındığını tespit etmektir. Bununla birlikte ihtiyaç halinde diğer eserlerden az da olsa istifade edilmiştir.

Görebildiğimiz kadarıyla fıkıhî tefsir geleneğinde yer alan ve çalışmamızda istifade edilen ahkâm tefsirleri, korku namazı konusunu fıkıh eserleri kadar düzenli bir tasnif altında vermemişlerdir. Bu, tefsir metodunun doğal yapısı içinde makul karşılanabilecek bir durumdur. Zira âyetleri mushaf sırasına göre tefsir ederken farklı bir tasnif ile bir konuyu derinlemesine ele almak pek mümkün olmayabilir. Bununla birlikte bazı eserlerde konunun fıkıh eserlerine yakın seviyede tafsilatlı ve tasnifli olduğu da görülmüştür. Özellikle Cessâs (ö. 370/981) ve İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân* isimli eserleri bunlar arasında sayılabilir.

Fıkıhî tefsir geleneği arasında yer alan eserlerde korku namazı ve bununla ilgili ayetlere yer verilirken genel olarak nüzûl sebebi ile başlanmış, akabinde korku namazının hükmüne yer verilmiştir. Korku namazının hükmü konusundaki üç farklı görüş ise hemen hemen bütün eserlerde kendine yer bulabilmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) korku namazını nasıl kıldırıldığına dair rivayetlere de geniş yer verilmiştir. Ancak korku namazının en fazla ikinci plana alındığı yer seferîlik ile olan ilişkisi olmuştur. Bu durumun, korku namazı ile yolculuğun aynı âyette zikredilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Fıkıhî tefsirlerde korku namazı ile ilgili olarak dile getirilen hususlar arasında en dikkat çeken hususun kasrın mahiyetine dair görüşler olduğu söylenebilir. Kasrın mahiyetinin namazın rekât sayısına yönelik olduğu gibi namazın sıfatına dair olması da mümkün görülmüş ve tercih edilen görüşlere dair deliller ileri sürülmüştür.

² Korku namazıyla ilgili rivayetler ve değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Taha Çelik, "Korku Namazı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 209-234.

³ Erdem, "Salâti'l-Havf", 36/22.

⁴ Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, *el-Hulâsatu fî Ahkâmi Salâti'l-Havf* (y.y.: y.y., 2012).

1. Korku Namazının Tanımı ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Yeri

Korku namazı olarak ifade edilen 'salâtü'l-havf' tanımında yer alan 'havf' kelimesi Arapça h.v.f. kökünden türemiş olup korku manasına gelmektedir.⁵ Havf kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de namaz ile ilgili olarak iki yerde zikredilmiş ve her ikisi de mâzî sîgası ile kullanılmıştır. Bu kullanımlardan biri mutlak olarak bırakılırken diğerinde düşmanla ilişkilendirilmiştir. İki farklı kullanımdan hareketle korkunun mahiyeti hakkında farklı yorumlar olmakla beraber korku namazı ifadesi, hem savaş halinde kılınan namazı hem de düşman dışında başka bir tehlike nedeniyle hissedilen korku esnasında kılınan namazı kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Fıkıhta, özellikle düşman saldırısı sırasında olmakla beraber eşkıya ya da vahşi hayvan saldırısı yahut sel, yangın gibi felaketler durumunda farz namazların tek imamla nöbetleşe kılınmasını ifade ettiği söylenmiş, dar anlamıyla da savaş hali için kullanıldığı belirtilmiştir.⁶ Bu nedenle korku namazının tanımı yapılırken bir genellemeye gidilerek 'düşman veya sel ve yangın gibi tabî bir âfet yahut vahşî hayvan saldırısı karşısında bulunan bir İslâm cemaatinin namazlarını iki gruba bölünüp bir imam arkasında nöbetle kılmaları'⁷ şeklinde yapılmıştır.

Korku namazı, yeni bir namaz türü olmayıp farz namazların belirli şartlarda özel bir şekilde eda edilmesini ifade etmektedir. Diğer taraftan bazı korku ve endişelerden dolayı nafîle olarak kılınan namazın ismi ise 'salâtü'l-feza' olarak bilinmektedir. Dolayısıyla âyetlerde ifade edilen korku namazının salâtü'l-feza ile bir ilgisi olmayıp tamamen farz olan namazlara yönelik bir uygulama olduğu görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de konuya dair üç farklı âyet bulunmakta olup bunlardan ikisi peş peşe gelmiş biri de müstakil olarak zikredilmiştir. İlgili âyetler ve mealleri şu şekildedir.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا. وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا.

“Yeryüzünde sefere çıktığımız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırmanın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silahlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında arkınıza geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silahlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar.”⁸

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ.

⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1994), "hv", 9/99.

⁶ Erdem, "Salâtü'l-Havf", 36/21.

⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar, 2013), 493.

⁸ en-Nisâ 4/101-102.

“Eğer korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın. Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı, daha önce bilmediğiniz ve onun size öğrettiği şekilde anın.”⁹

Korku kavramının bir âyette mutlak olarak zikredilmesine rağmen diğerinde savaşla ilişkili olarak gelmesi, iki farklı korku namazı ihtimaline kapı aralamaktadır. İlgili bölümde değinileceği üzere fakihlerin ve müfessirlerin yaklaşımlarında da böyle bir ihtimalin varlığı hissedilmektedir. İlgili âyetlerin yorumlarında mutlak olarak gelen Bakara Sûresi 239. âyette ifade edilen korkunun, diğerinden daha şiddetli bir korku olması ihtimalinden hareketle her iki âyetin de korku namazına yönelik olduğu belirtilmişse de bu âyette namazın cemaatle kılınmasına yönelik bir izah bulunmamaktadır. Hâlbuki Nisâ Sûresi'nde yer alan âyetlerde namazın kılınıp şekline de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu kısmı ilgili bölüme bırakarak asıl dikkat edilmesi ve önemsenmesi gereken hususun, namazın ehemmiyeti olup en zor şartlar altında bile bir şekilde eda edilmesinin gerektiğine işaret edildiğine değinmekle yetinilecektir.

Korku namazının Rasûlullah (s.a.v.) tarafından nasıl kıldırıldığına dair rivayetler ve tariflerden ziyade mahiyeti bakımından değerlendirildiğinde namazın bazı fiillerinin terkine izin verildiği görülmektedir. Zira rükû, secde, kıbleye dönme gibi şartlar yerine getirilmeksizin veya ima yoluyla yapılmasıyla yetinilerek ayakta veya binek üzerinde kıraati de kısaltmak suretiyle kılınan bir namaz söz konusudur. Korku namazını güven zamanlarında kılınan namazdan farklı kılan bu özellikler, içtihatla tespit edilebilecek mahiyette olmayıp nassın belirlediği kurallara tabi olmak gerekir. Kılınıp şekline dair çok sayıda farklı rivayetin olmasının yanı sıra edası esnasında bazı zorluklarla karşılaşılmasını da mümkün gören Hanefiler, fazilet açısından bir sorun ve anlaşmazlık olmayacaksa namazın iki imam ve iki cemaatle kılınmasını tercih etmişlerdir.

2. Korku Namazının Hükümü

Korku namazı Kur'ân ve Sünnet'le sabit bir namazdır. Dolayısıyla bu başlık altında ele alınacak olan husus, bu namazın Rasûlullah (s.a.v.) sonrasında kılınmasının mümkün olup olmadığı açısından değerlendirilmesidir. Konuyla ilgili olarak kaynaklarda üç temel yaklaşımın varlığı tespit edilmiştir. Bu yaklaşımlar sıralanırken şaz olarak nitelenebilecek görüşler öncelikle zikredilmiş olup çoğunluğun kabulü sona bırakılmıştır. Böylece çoğunluğun benimsediği görüş zikredilirken diğer görüşlere nasıl cevap verildiğine yer vermek daha kolay olacaktır.

2.1. Korku Namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) Has Olduğu Görüşü

Sayıları az olmakla beraber bazı âlimler korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has bir uygulama olduğu görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre Hz. Peygamber'in (s.a.v.) imamlığında namaz kılmak çok özel bir durum olup herkesin arzulayacağı bir ameldir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatı sonrasında ise bu özellikte bir kişi olmadığı için artık anlatılan şekliyle bir korku namazı kılmaya ihtiyaç yoktur. Nesihten farklı olarak düşünülmesi gereken bu görüşün temel argümanı Rasûlullah'ın (s.a.v.) imametinin faziletidir. Ayrıca durumun böyle olduğuna dair âyetin lafzî delaletini de delil olarak göstermişlerdir. Zira ilgili ayette yer alan “وَإِذَا كُنْتَ

⁹ el-Bakara 2/239.

فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ : *sen de onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırдыңın vakit*¹⁰ ifadesinde hitap, doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v.) olup başkaları bu emrin muhatabı değildir.¹¹ Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu hususu doğrudan dile getiren bir âlim olmayıp, Kur'an'da Peygamber'e yönelik hitabın, bazı özel durumlar dışında ümmetin fertlerini de kapsadığını hemen herkes kabul etmektedir. Dolayısıyla bunu söylemişlerse, uygulamanın Rasûllah'a (s.a.v.) has olduğunu düşünmelerini gerektiren birinci delilden hareketle söylemiş olabilirler.

Korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has olduğunu söyleyenler arasında ilk olarak Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) ismi zikredilmektedir. Ancak onun ve böyle düşünenlerin bu görüşlerini nasıl delillendirdiklerine dair doğrudan bir bilgiye ulaşamadığımız için farklı kaynaklardan elde edilen veriler üzerinden yorum yapmak durumunda kalıyoruz.¹² İbnü'l-Feres'in (ö. 597/1200-1201) ifade ettiğine göre âyette hitabın Rasûlullah'a (s.a.v.) yönelik olması, usulcüler arasında derin tartışmalara konu olan bir esasla ilgilidir. Zira Rasûlullah'a (s.a.v.) yönelik bir hitabın, karine olmaksızın başkaları için de bağlayıcı olup olmadığı usul konuları içinde tartışılan bir husustur.¹³ Tahâvî, (ö. 321/933) bu görüşü ileri sürenlere cevap mahiyetinde olmak üzere "*Onların mallarından zekât al*"¹⁴ anlamındaki âyeti delil göstererek buradaki emir de Rasûlullah'a (s.a.v.) yönelik olduğu halde zekât toplama yetkisinin sonra gelen halifelerde de bulunduğuna işaret etmiştir.¹⁵ Yukarıda işaret edildiği üzere korku namazını Rasûlullah'a (s.a.v.) has görenlerin delili, doğrudan hitabın muhatabıyla alakalı değildir. Yine de Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefatı sonrası Hz. Ebû Bekir döneminde zekât vermeyi reddedenlerin, bu âyetteki emri O'na has olacak şekilde yorumladıkları¹⁶ düşünüldüğünde, bu şekilde anlayanların olması da mümkündür. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) ile özel görüşme yapmak isteyenlerin sadaka vermesini emreden âyetlerin her ne kadar mensûh olduğu iddia edilse de Rasûlullah'ın (s.a.v.) hayatta olmasına bağlı ve O'na has bir uygulama olduğu açıktır.

Tahâvî, yapmış olduğu istidlâle yönelik bir itiraza yer vermiş olmakla beraber bu itirazın kime ait olduğunu belirtmemiştir. Bu itiraza göre her iki âyet arasında muhteva yönünden bir fark olup, Rasûlullah (s.a.v.) hayatta iken kendisi zekât toplayabileceği gibi yetki verdiği birisi de O'nun adına zekât toplayabilmekteydi. Ancak Rasûlullah'ın (s.a.v.) aralarında olması ve namaz kıldırması bunun gibi değildir. Tahâvî, dile getirdiği itiraza cevap mahiyetinde olmak üzere, Rasûlullah'ın (s.a.v.) bizzat varlığına bağlı durumlar olmakla beraber buradaki hükmün öyle olmadığını ve kendisinden sonra gelen halifeler için de geçerli olduğunu izah etmektedir.¹⁷

¹⁰ en-Nisâ 4/102.

¹¹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısri et-Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Sadettin Ünal (İstanbul: İSAM, 1995-1998), 1/209.

¹² Ebû Yusuf'un bazı gerekçeleri için bkz. Ebû'l-Hasen Şemsü'lislâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Mûsâ Muhammed Ali - İzzet Abdu Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 2/491.

¹³ Abdülmün'im b. Muhammed el-Gırnâtî İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Tâhâ b. Ali Bu Serih vd. (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 2/269.

¹⁴ Tevbe, 9/103.

¹⁵ Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/209.

¹⁶ İlgili âyete yönelik yorumlarla ilgili bilgi için bkz. Şükrü Şirin, *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Nahiv İlişkisi -İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'an Örneği-* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 115 vd.

¹⁷ Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/209-210.

Korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has bir uygulama olmadığını kabul edenlerin, korku esnasında namazın birden fazla imamla ve hatta münferit kılınmasına cevaz vermeleri, belirtilen şekliyle kılınmasını farz olarak değerlendirmeyip ruhsat mahiyetinde gördükleri anlamına gelmektedir. Nitekim günümüzde pek çok camide vakit namazlarının ve Cuma namazının kılınıyor olması, korku halinde de benzer bir uygulamaya gidilebileceğini göstermektedir. Ebû Yusuf'un, tıpkı Rasûlullah (s.a.v.) zamanında olduğu gibi tek imamla korku namazı kılmanın Rasûlullah (s.a.v.) sonrasında caiz olmadığını söylemesi, namaz kıldırımlar arasında bir fark olmadığından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla namazı diğer ahkâmına uygun olmayacak şekilde kılmaktansa, farklı imamlarla ve ahkâmına riayet ederek kılmayı tercih etmiştir.¹⁸ Ancak Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, bu konuda tercih hakkı olmadığından yana bir tavır sergilemiş ve korku halinde namazın tarif edildiği şekliyle kılınmasının esas olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

2.2. Korku Namazının Neshedildiği Görüşü

Bazı kaynaklarda korku namazı ile ilgili âyetlerin neshedildiğine dair görüşlere yer verilmiştir. Mesela İbn Kesîr (ö. 774/1373) hayret ettiğini de ifade ederek Ebû Yusuf, Müzenî (ö. 264/878) ve İbn Uleyye'nin (ö. 193/809) bu görüşte olduklarını aktarmaktadır.²⁰ Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Ebû Yusuf'un ileri sürdüğü görüş nesihten farklı bir durum olup, bu namazın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) has olduğu yönünde bir iddiadır. Diğer taraftan Müzenî'nin eserlerinde de böyle bir görüşe ulaşılammıştır. İbnü'l-Feres'in eserinde nesih iddiası İbnü'l-Kassâr (ö. 397/1007) üzerinden yürütülmüştür. İbnü'l-Kassâr'a göre Ebû Yusuf ve Müzenî korku namazının mensûh olduğunu iddia etmiş ve delil olarak da Rasûlullah'ın (s.a.v.) Hendek savaşı sırasında namazı erteleyerek daha sonra kılmasını ileri sürdüklerini belirtmiştir. Akabinde yaptığı eleştiride ise Hendek savaşının tarih olarak korku namazı ile ilgili âyetlerin inmesinden daha önce olduğuna ve önce gelenin sonra geleni neshedemeyeceğine değinmiştir.²¹ Ebû Yusuf'un bu bilgiye sahip olmadığını düşünmek pek mümkün olmadığı için nesih iddiasına ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Diğer taraftan nesihle ilgili eserlerde de bu bilginin yer almaması dikkat çeken bir husustur. İbnü'l-Alâ (ö. 344/955) tarafında oldukça erken dönemde kaleme alınan *Ahkâmu'l-Kur'ân* isimli eserde korku namazının neshedildiğini söyleyen bir kimseyi bilmediğini ifade etmesi ve Müzenî'nin *Muhtasar* isimli eserlerinde korku namazının kılınışını tarif etmesi de²² bunu desteklemektedir. Ancak Mâverdî (ö. 450/1058) tarafından Müzenî'nin *Muhtasar*'ına yapılan şerhte korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has olduğu belirtildikten sonra 'günümüzde ise neshedilmiş olup bununla

¹⁸ Ebû Yusuf'un korku namazının geçerli ve caiz olduğunu kabul ettiğine dair rivayetler de vardır. Bununla ilgili bilgi için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/328.

¹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/576-577.

²⁰ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1999), 2/400.

²¹ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/269-270.

²² Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ el-Muzenî el-Muzenî, *Muhtasaru'l-Muzenî (el-Umm içinde)* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 8/122.

amel etmek caiz değildir' şeklinde bir ibare yer almaktadır.²³ Burada zikredilen görüş, Müzenî'ye değil Mâverdî'ye ait olmalıdır.

İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) görüşlerini bir araya getiren Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde bu konuda bir nesihden bahsedilmiş olmakla beraber, konu edilen nesih namazın ertelenmesi hakkındadır. Zira İmam Şâfiî'ye göre Kur'ân Sünnet'i veya Sünnet Sünnet'i neshedebilmektedir. Hendek savaşında namazların ertelenmesi yönündeki Sünnet, korku namazını anlatan âyetle neshedilmiştir. Sonra da Rasûlullah (s.a.v.) yeni bir uygulama ile önceki Sünnet'ini neshetmiş, böylece insanlar bir Sünnet'ten diğer bir Sünnet'e geçmiş olmaktadır.²⁴ Ancak buradaki yorum, Ebû Yusuf'a nispet edilen neshin aksine olup, nâsih ile mensûh yer değiştirmiştir.

Korku namazının neshedildiğine dair bazı görüşlerin olduğu ileri sürülmüşse de böyle bir iddianın varlığı konusunda şüphe bulunmaktadır. Zira İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Nevâsihu'l-Kur'ân* isimli eserinde muhakkik tarafından mensûh olduğuna dair görüşler bulunan âyetlerin bir listesi yapılmış olup bu listede korku namazıyla ilgili ayete yer verilmemiştir.²⁵ Daha önce de ifade edildiği gibi mensûh âyetleri konu edinen diğer eserlerde de böyle bir bilginin yer almaması, bu konudaki nesih iddiasını zayıf hale getirmektedir. Bununla birlikte günümüze ulaşmayan eserlerde böyle bir bilginin olabileceği ihtimali de mümkündür.

2.3. Korku Namazının Yürürlükte Olduğu Görüşü

Âlimlerin genel kabulü, korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has olmadığı gibi²⁶ mensûh da olmadığı yönündedir. Dolayısıyla belirlenen şartların oluşması durumunda korku namazı meşruiyeti devam eden bir uygulamadır.²⁷ Zira bir emrin Rasûlullah'a (s.a.v.) has olduğuna dair kesin karine yoksa bu emir bütün Müslümanlar için geçerlidir. Bu görüşü savunanların delillerinden biri de Hz. Peygamber (s.a.v.) sonrasında sahabe tarafından korku namazının kılındığına dair rivayetlerdir. Hz. Ali'nin Sıffin savaşında, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin İsfahan'ın fethi sırasında Huzeyfe b. Yemân'ın Taberistan'ın fethi sırasında korku namazı kıldırıldıkları ve orada bulunan sahabenin de buna itiraz etmediği aktarılmaktadır.²⁸

Korku namazının Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça ayrıntılı olarak zikredilmesi, bizim bilemediğimiz bir hikmeti barındırıyor olabilir. Zira normal namazların ve hatta Cuma namazının kılınış şekline bile Kur'ân'da yer verilmemişken korku namazının ayrıntılı olarak tarif edilmesinin bir önemi olmalıdır. İnsanlar yaşadıkları dönemlerde farklı sorunlarla karşılaşabilmekte ve dün çok da önemli ve anlamlı olmayan bir uygulama bugün önem kazanabilmekte-

²³ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 2/459.

²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Ahkâmu'l-Kur'ân li's-Şâfiî* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994), 83.

²⁵ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Eşref Ali el-Melbârî (Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1984), 522-523.

²⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, thk. Muhammed Abdu's-Selâm Muhammed (Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1987), 118.

²⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/329.

²⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lubâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl*, thk. Muhammed Ali Şâhîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/420; Erdem, "Salâtü'l-Havf", 36/22.

dir. Nitekim pandemi döneminde yaşananlar bunun en güzel örneği olmuştur. Bu nedenle korku namazı uygulamasına günümüzde gerek yokmuş gibi bir düşünce olsa da bir başka zaman diliminde gerekli ve önemli olabilecek bir uygulamadır. Diğer taraftan korku namazı bir ruhsat²⁹ olarak değerlendirildiğinde zaten ihtiyaca göre belirlenmesi ve uygulanmasına izin verilmiş olmaktadır. Belki de burada asıl önemsenmesi gereken husus, en zor şartlar altında bile namazın ve özellikle de cemaatle namazın önemine işaret edilmesidir.³⁰ Bununla birlikte namaz kılarken dahi tedbiri elden bırakmamak gerektiği ve Müslümanlara ‘su uyur, düşman uyumaz’ mesajının verildiği de söylenebilir. Zira âyette düşmanın Müslümanların gafletinden yararlanarak onlara saldırmak isteyebileceği birkaç defa vurgulanmıştır.

3. Korku Namazının Seferîlikle İlişkisi

Klasik dönem eserlerinde yer alan tartışma konularından biri, namazların kısaltılması ile ilgili hükmün illeti hakkında olmuştur. Genel kabul illetin seferîlik olduğu yönünde olmakla beraber³¹ bazıları namazı kısaltmayı seferîlikle birlikte düşmandan duyulan korkuya bağlamışlardır.³² Tahâvî'nin dile getirdiği bir görüş, âyette sefer ve korkunun birlikte zikredilmesi nedeniyle namazı kısaltmak bu iki şarta bağlı iken Sünnet, seferdeki güven halini de korku hükmünde kılmıştır, şeklidir.³³ Rivayete göre Hz. Âişe bir yolculuk sırasında namazı kısaltarak kılanlara namazlarını tam kılmalarını söylediğinde onlar, Rasûlullah'ın (s.a.v.) kısaltarak kıldığını belirtmişler, o da ‘Rasûlullah (s.a.v.) savaştaydı ve korkuyordu, siz şimdi korkuyor musunuz?’ diyerek karşılık vermiştir.³⁴ Bu rivayetin yanı sıra Ümeyye b. Abdullah b. Üseyd'in (ö. 74/694) Abdullah b. Ömer'e (ö. 73/693) ‘mukîmin namazını ve korku namazını Kur'an'da görüyoruz ama yolcunun namazını bulamıyoruz’ dediği de aktarılmaktadır.³⁵

Benzer bir sorunun Hz. Ömer'e sorulduğuna dair rivayetlerin yanı sıra Hz. Âişe'nin seferîlik halinde namazın iki rekât olduğunu söylediği de aktarılmaktadır.³⁶ Sefer esnasında namazın kısaltılmasını oruçla mukayese ederek aradaki farka işaret edenler olmuştur. İbnü'l-Alâ, orucun hastalık ve yolculuk halinde tutulmamasını, farzın bir vakitten başka bir vakte ertelenmesi şeklinde karşılıksız bir tahfif olarak kabul etmektedir. Ona göre şayet namazın kısaltılması orucun ertelenmesiyle aynı olsaydı hastanın namazı kısaltması da caiz olmalıydı.³⁷ Anlaşıldığı kadarıyla namazların kısaltılması ile ilgili âyetleri sadece savaş ve korkuya bağlayan ve seferîlikle alakalı olmadığını kabul eden bir görüş bulunmaktadır.³⁸ Ancak bu görüşte olduğu ileri sürülen kişilerden gelen farklı rivayetlerin varlığı da dikkate alındığında,

²⁹ Beyhakî, *Ahkâmu'l-Kur'an li's-Şâfiî*, 138; İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/270.

³⁰ Erdem, “Salâtü'l-Havf”, 36/21.

³¹ Seferde namazların kısaltılmasıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Fahrettin Atar, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/295; Ebu'l-Fadl Bekr b. Muhammed el-Kuşeyrî İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'an*, thk. Selmân es-Samedî (Dubâi: Câizetü Dubâi ed-devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2016), 1/119.

³² Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 5/353.

³³ Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/190.

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 2000), 9/129.

³⁵ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/617.

³⁶ İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/417.

³⁷ İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/118-119.

³⁸ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 2/261.

korku namazından bağımsız olarak seferde namazların kısaltılmasının ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Zira ilgili âyetin korku halinde namazların kısaltılmasına delaleti açık olmakla beraber sefer halinde kısaltmaya yönelik bir mani de bulunmamaktadır.

Bu konunun esası, namazların asıl itibariyle kaç rekât olarak farz kılındığı meselesine dönmektedir. Zira bazıları esas olanın dört, seferde kısaltmanın ruhsat olduğunu kabul ederken bazıları da esas olanın iki, mukîm olanlar için sonradan dört rekât olduğu yönünde görüşler ileri sürmüşlerdir. Çalışmanın konusu namazların mahiyet ve miktarı olmadığı için ilgili görüşlere korku namazı kapsamında bakmakla yetinilmesi uygun olacaktır.

Fikhî tefsirlerde bu konuyla ilgili ihtilafın gerekçesi, âyetin nasıl yorumlandığına bağlanmıştır. Zira âyette yolculuk ve korku bir arada zikredilmiş, ikisi arasında bir ayırım yapılmamıştır. Aradaki bağlaçlardan da hareketle âyette zikredilen iki husus bir arada olduğunda namazın kısaltılabileceği sonucuna varılmıştır. İbnü'l-Feres, farklı görüşlere yer vererek bu âyetin iki farklı olay üzerine kısım kısım nazil olduğunu belirtir. Ona göre ticaret erbabından bir grup Rasûlullah'a (s.a.v.) gelerek yolculuk esnasında nasıl namaz kılacaklarını sorarlar. Bunun üzerine âyetin '*Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur*' kısmı nazil olur ve vahiy burada sona erer. Daha sonra ise Rasûlullah (s.a.v.) savaşta iken namaz kılacakları sırada müşriklerin kendilerine saldırmaları ihtimali üzerine âyetin '*kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız*' kısmı ve akabinde de 'وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ' diye başlayan âyet nazil olur.³⁹ Taberî de (ö. 310/923) ilgili yoruma yer vermiş ve 102. âyetin başında yer alan 'izâ' edatı olmasaydı güzel bir tevildi, demek suretiyle bu yorumun pek mümkün olmadığına işaret etmiştir.⁴⁰ Zira bu edat sayesinde ifade edilen iki durum arasında bir bağ kurulmakta ve yolculukla korkunun bir arada olması gerektiği ifade edilmektedir.⁴¹ Diğer taraftan İbnü'l-Feres, 102. âyetin başında yer alan 'vav' harfinin zaid kabul edilmesi durumunda bu yorumun mümkün olabileceğini kabul etmektedir. Bununla birlikte *Î'râbu'l-Kur'ân* eserlerinde 'vav' harfinin zaid olduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. Buna en yakın manayı verebilecek irap tercihi ise 'vav' harfinin istinaf için olduğu yorumudur.⁴² Diğer taraftan Kurtubî'nin (ö. 671/1273) vav harfinin zaid olduğuna dair bir görüşü olsa da⁴³ İbnü'l-Arabî 'vav' harfini zaid olarak kabul edenleri eleştirmiş ve bunu kabul etmemiştir.⁴⁴ Ayrıca 102. âyette geçen 'hum' zamirinin kime ya da kimlere döndüğü de manayı etkileyen bir başka özelliktir. Şayet bu zamir yolculuk yapanlara dönerse Rasûlullah'ın (s.a.v.) ya da halifenin de onların arasında olmasını gerektirecektir. Düşmandan korkanlara dönmesi halinde de aynı durum burası için geçerli olacaktır. Bu nedenle bazı müfessirler, ilgili zamirin her iki gruba da döndüğünü kabul etmişlerdir.⁴⁵

³⁹ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kurân*, 2/260.

⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 9/127.

⁴¹ Bu âyetin nüzul sebebi olarak zikredilen olay bazı tefsir ve hadis kaynaklarında yer almakla beraber *esbâbu'n-nüzûl* eserlerinde ilgili rivayete ulaşamadık. Bununla birlikte âyetin nüzûl sebebiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nuzûl*, thk. İsam b. Abdilmuhsin el-Humeydân (Dammam: Dâru'l-İslâh, 1992), 180 vd.

⁴² Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa Derviş, *Î'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu* (Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 1994), 2/309.

⁴³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/363.

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/617.

⁴⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve Îrâbuhu*, thk. Abdulcelil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 2/97.

Cessâs ise bu ayrıntılara yer vermeksizin âyette iki illete bağlı olarak namazın kısaltılacağına işaret edildiğini kabul ederek bu illetleri sefer ve korku şeklinde belirtmiştir.⁴⁶ Kiyâ el-Herrâsî de (ö. 504/1110) mukîm iken korku namazı kılmanın mümkün olduğunu açıkça belirterek yolculuk ve korku şeklinde aynı anda iki şarta bağlanmasını eleştirmektedir. Ona göre yolculuk olmadan da savunma savaşı durumunda korku namazı kılınabilir.⁴⁷

İbnü'l-Feres, kime ait olduğunu belirtmeksizin neshe dair bir görüşe yer vermiştir. Bu görüş ise ilgili âyetin güven halindeki seferde namazı kısaltmayı yasakladığı ancak Sünnet'in bu yasağı neshettiği yönündedir. Ancak İbnü'l-Feres bu görüşü iki açıdan tenkit eder ve ilk olarak Sünnet'in Kur'ân'ı neshetmesi konusuna dikkat çekerek bunun tartışmalı olduğunu belirtir. Sonrasında ise bu tür nesih mümkün olsa bile uygulamanın nesih kapsamına girmediğine değinerek, nassa yapılan bir ziyadedden bahseder ve bunun nesih olmadığını belirtir.⁴⁸

İbnü'l-Alâ, korku namazı ile sefer halindeki namazı tamamen ayırarak, normal namazın ve seferîlik durumundaki namazın nasıllığının zaten bilinmekte olduğunu, korku namazını anlatan âyetin ise özel bir durumdan bahsederek namazın rekâtlarında değil tertibinde bir kısaltmadan bahsettiğini ileri sürmüştür.⁴⁹ Kiyâ el-Herrâsî ise tam aksine bir görüş benimseyerek korku namazındaki kısaltmanın namazın sıfatlarıyla alakalı olduğunu söyleyenleri eleştirmiş ve kısaltmanın rekât ile ilgili olduğunu kabul etmiştir.⁵⁰

Korku namazının seferîlikle ilişkisi noktasında görebildiğimiz kadarıyla asıl sorun, namazın iki rekât şeklinde kılınmasında olmayıp korku namazının mahiyeti ve buradaki kısaltmaya dair yorum farklılıklarına dayanmaktadır. Zira seferîlik halinde namazın kısaltılarak kılınması ile korku namazının kısaltılması arasında fark olduğu görülmektedir. Nitekim bir sonraki bölümde yer verileceği gibi korku namazındaki kısaltmayı bir rekât olarak kabul edenlerin yanı sıra kıraati, secdeyi ve rükûyu kısa tutmak veya ima ile yapmak⁵¹ şeklinde tanımlayanlar da olmuştur.⁵² Bu ayırmadan hareketle mukîm iken korku namazının kılınmasına cevaz verenler, rekât sayısında bir kısaltma olmaksızın kılınmasına işaret etmişlerdir.⁵³ Yani mukîm iken korku namazı kıldırarak imam, namazı dört rekât olarak kılacak, her iki grup ise imamla beraber iki rekât ve sonra kendileri iki rekât daha kılmak suretiyle dörde tamamlayacaktır.

4. Korku Namazındaki 'Korku'nun Mahiyeti

Fıkıhta 'salâtü'l-havf' tabirinin dar anlamıyla savaş esnasında farz namazların tek bir imama uyarak nöbetleşe kılınıp biçimini ifade ettiği, herhangi bir şeyden duyulan korku nedeniyle kılınan nafil namazın ise 'salâtü'l-feza' olarak isimlendirildiği belirtilmişti.⁵⁴ Ancak

⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/315.

⁴⁷ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/487.

⁴⁸ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/262.

⁴⁹ İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/119.

⁵⁰ Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/487-488.

⁵¹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2002), 1/201.

⁵² İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/271.

⁵³ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/270-271; Abdulazîz b. Merzûk et-Tarîfî, *et-Tefsîru ve'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 2016), 2/1006.

⁵⁴ Erdem, "Salâtü'l-Havf", 36/22.

âyette yer alan havf kelimesinin anlamı daha geniş tutularak başka türlü korkuların da savaş gibi değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle Bakara Sûresi 239. âyette yer alan 'eğer korkarsanız' ifadesinden hareketle savaşta kılınan korku namazının başka korkulara da ihtimali üzerinde durulmuştur. Bu ihtimaller genel olarak düşman, eşkıya, hayvan saldırısı yahut yangın, sel tehlikesi gibi tehditler şeklinde sıralanmıştır.⁵⁵ Havf kelimesinin daha geniş manaları içerecek şekilde yorumlanmasının sebebi, kelimenin mutlak olarak gelmesi olduğu gibi kıyas yapılması da olabilir.

İlk ahkâm tefsirlerinden biri olarak kabul edilen Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) eserinde bu âyetten bahsedilirken doğrudan 'düşman' ifadesi kullanılmış olup başkaca korkudan bahsedilmemiştir.⁵⁶ Anlaşıldığı kadarıyla mutlak olarak kullanılan havf kelimesi, mukayyet olana hamledilmiş ve ikisi için de savaş hali gerekli görülmüştür.

Beyhakî, her iki âyette belirtilen korkunun farklı oluşuna işaret ederek, yaya olarak veya binek üzerinde namaz kılmayı gerektirecek korkunun diğerinden daha şiddetli olması gerektiğini belirtir. Zira birincisinde namaz kılanların korunması için bir kısmı namaza durmamışken ikincisinde böyle bir durum yoktur.⁵⁷ Taberî ise burada kastedilen korkunun savaş hali ve düşman korkusu olduğuna dair pek çok rivayete yer verdikten sonra yırtıcı hayvan, sel, saldırgan deve gibi ihtimallerin zikredildiği bir rivayetten bahsederek, normal şekilde namaz kılması halinde kişinin helak olmasına sebep olabilecek her türlü ihtimalden duyulan korkuyu kapsama dâhil etmiştir.⁵⁸ İbnü'l-Feres de bu şekilde bir görüş ortaya koymaktadır.⁵⁹

Fıkhî tefsirlerde yer alan Bakara Sûresi 239. âyetle ilgili yorumların geneli dikkate alındığında dar anlamıyla kastedilen korku namazından farklı bir durumun olduğu görülmektedir. Zira önceki âyetlerde namazın önemine vurgu yapıldıktan sonra mutlak olarak bir korku durumunda namazın ayakta veya binek üzerinde kible şartı aranmadan kılınmasına izin verilmesi,⁶⁰ savaşta korku namazı olarak kılınış şeklinden farklı bir durumdur. Tahâvî'nin de ifade ettiği gibi korku ifadesi savaşa mahsus olmaksızın mutlak olarak zikredilmiş, bu nedenle de savaş halinden farklı bir hüküm verilmiştir.⁶¹ Diğer taraftan namazın binek üzerinde veya ayakta ima ile kılınmasına izin verilmesini, savaşta durumun çok şiddetli bir hal almasına bağlayanlar da olmuştur. Onlara göre şayet tarif edilen şekliyle korku namazını cemaatle kılmak mümkün olmayacak şekilde durum vahimse binek üzerinde veya ayakta kılmaya izin verilmiş olmaktadır.⁶²

Görebildiğimiz kadarıyla âyetlerde iki farklı korku namazından bahsediliyor olması ihtimali, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Zira Beyhakî'nin de dediği gibi Bakara Sûresi'nde ifade edilen korkunun savaş dışında bir korku olduğu ve bu durumda kılınacak namazın da tarif edilen korku namazından farklı olduğu söylenebilir. Bineğinden inemeyecek kadar korkan kişi binek üzerinde, oturamayacak kadar korkan kişi de ayakta namazını eda

⁵⁵ Erdem, "Salâtü'l-Havf", 36/21.

⁵⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/201, 403.

⁵⁷ Beyhakî, *Ahkâmu'l-Kur'an li's-Şâfiî*, 1/95-96.

⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 5/245.

⁵⁹ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kurân*, 1/374-375.

⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/543-544; Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/218.

⁶¹ Tahâvî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/230.

⁶² İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/266.

edebilir denilirken, bir cemaat veya iki grubun birbirini korumasından bahsedilmemektedir. Nisâ Sûresi'nde ise doğrudan iki grup halinde tek imamla kılınan korku namazından bahsedilmiş olup bu korku ise açık bir şekilde savaş hali olarak belirtilmiştir.

Düşmandan kaynaklanan korkunun mahiyeti hakkında da bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Bazılarına göre düşmandan kaçarken korku namazı kılmak caiz iken düşmanı kovalama sırasında buna cevaz verilmemiştir. İki durum arasındaki farkı da kovalayanın korkmasını gerektirecek bir durum olmadığı gibi, kovalamak bir farz olmayıp namaz kılmak ise farzdır, diyerek izah etmişlerdir.⁶³ Ancak kovalama sırasında baskın yemek gibi bir ihtimalin varlığı düşünüldüğünde, her iki durumda da korku namazı kılmanın mümkün olduğunu söyleyenlerin görüşü daha isabetli olabilir.

5. Korku Namazındaki 'Kasr'ın Mahiyeti

Âyette yer alan '*en taksurû*' ifadesinin genel anlamı 'kısaltmanız' şeklinde anlaşılmıştır. Bununla birlikte namazı kısaltmak ile kastedilen mananın ne olduğuna dair farklı görüşler yer almaktadır. Öncelikle seferilik durumunda namazın kısaltılmasından anlaşılan mananın, dört rekâtlı namazların iki rekât olarak kılınması şeklinde yorumlandığını ve bu konuda bir ihtilafın olmadığını belirtmek gerekir. Fıkhî tefsirlerde bu âyet daha çok seferilik üzerinden ele alınmış, sefere ne amaçla çıkıldığı,⁶⁴ seferiliğin süresi ile birlikte ne zaman başlayıp ne zaman bittiği,⁶⁵ asıl itibarıyla namazların dört rekât mı yoksa iki rekât mı olduğu, kısaltmanın ruhsat mı azimet mi olduğu, tam kılmanın hükmü⁶⁶ gibi hususlara yer verilmiştir. Korku namazında ise kısaltmaktan kastedilen mananın rekât sayısı ile ilgili olduğu gibi namazın diğer rükünleriyle de ilgili olduğu görülmektedir.

Korku namazındaki kısaltmanın mahiyetine dair en belirgin rivayetin İbn Abbas'tan gelen bir rivayet olduğu söylenebilir. Ona göre Allah Teâlâ namazı mukîm olan için dört rekât, yolcu için iki rekât, korku halinde ise bir rekât olarak farz kılmıştır.⁶⁷ Bununla birlikte korku namazının imam için iki rekât, ona uyanlar için ise bir rekât olduğunu gösteren rivayetler de bulunmaktadır.⁶⁸ Benzer rivayetlerde cemaatin imamla kılmadığı bir rekâtı kendilerinin kılması gerektiğini söyleyenlerin varlığı,⁶⁹ bu iki rivayet arasında bir uzlaşma arayışına sevk etmiştir. İbnü'l-Arabî, korku namazındaki kısaltmaya dair görüşleri sıralarken, çoğunluğun görüşünün rekâtla ilgili olduğunu aktarmış, sonrasında da namazın sıfatlarında kısaltma olarak kabul edenlerin görüşünü zikrederek âyetin her iki manaya da muhtemel olduğunu söylemiş fakat ikinci manayı öncelemiştir.⁷⁰

Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı eserinde korku namazındaki kasrın mahiyeti hakkında farklı rivayetlere yer verdikten sonra bir tercihte bulunarak buradaki kısaltmanın rükû ve secdenin ima ile yapılması, kıyam yerine rükû yapılması ve hatta namaz esnasında yürümek şek-

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/370.

⁶⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/614.

⁶⁵ İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/264 vd.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/351.

⁶⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/315; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/616; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/224.

⁶⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/360.

⁶⁹ İbnü'l-Alâ, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/418.

⁷⁰ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/615-616, 618.

linde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.⁷¹ Aynı yerde İbn Abbâs'ın rivayetini de değerlendirek, burada kastedilen bir rekâtın imamla kılınan bir rekât olması ihtimaline yer vermiştir. Böylece iki farklı rivayeti uzlaştıran bir yol izlenmiş olmaktadır. İbnü'l-Feres ise konuya dair üç farklı görüşe yer vermiş ve birinci görüş olarak rekât sayısını azaltmaksızın kıraat, rükû ve secdeyi kısa tutmayı zikretmiştir. İkinci olarak da ima ile kılmak, kible şartı aramamak gibi manaların kastedildiğini belirttikten sonra üçüncü sırada namazın sıfat ve rekâtlarını içeren bir manaya yer vermiştir.⁷² Ancak İbnü'l-Feres'in bu ayrımı diğerleri kadar net olmayıp görüşler iç içe girmiş görünümü vermektedir.

Kurtubî'nin aktardığı bir rivayete göre korku namazında kısaltmanın anlamı, fiili savaş veya savaş hazırlığı sırasında namazın yapısıyla ilgili olup ima ile bir rekât olarak ve istediği yöne dönerek namaz kılmak, şeklindedir.⁷³

Korku namazının cemaatle kılınması sırasında kibleye yönelme hususunda farklı uygulamaların varlığından hareketle, düşmanın konumuna göre yetkili kişinin buna karar vermesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Zira düşman kible istikametinde ise o yöne dönmek hem savaş taktiği hem de namaz gereği uygun olabilirken düşmanın aksi yönde olması kibleye dönmeyi zorlaştıracak ve tehlikeli bir durum oluşmasına neden olabilecektir. Ayrıca Müslümanların konumu da korku namazının nasıl kılınacağına dikkate alınmış olup Sünnet'te yer alan farklı uygulama şekilleri bu tür gerekçelerle izah edilmiştir.⁷⁴ Nitekim sahih olduğu kabul edilen bütün rivayetlere göre korku namazının kılınabileceğine cevaz verilmesi, bu amaca matufen olmalıdır.

Sonuç

İslâm dininin temel esaslarından biri olan namaz, savaş hali gibi en zor şartlar altında dahi yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Kur'ân'da tarif edilen korku namazı yeni bir namaz türü değil, farz namazların kılınmasında bir kolaylık ve farklı bir uygulamadır. Fıkhî tefsir eserlerinde korku namazı Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan üç âyet çerçevesinde ele alınmıştır. İlgili âyetlerdeki üç farklı kullanım ise konuya dair ihtilafların temelini oluşturmaktadır. Zira havf kelimesi bir yerde mutlak olarak kullanılmışken bir yerde savaş haliyle ilgili olarak gelmiştir. Aynı yerde seferîlik durumu da âyetin kapsamında zikredilmiştir. Bundan dolayı namazın kısaltılması ya da korku namazı şeklinde kılınması konusunda üç illetten bahsedilmiştir. Mutlak olarak korku, savaş zamanındaki korku ve seferîlik olarak sıralanan bu illetlerin hükme ne ölçüde etkili oldukları tartışılmıştır. Bazıları korku namazının belirtilen şekilde kılınabilmesi için üç illetin aynı anda bulunması gerektiğinden hareketle korku namazının sadece seferîlik durumunda ve savaş halinde hissedilen bir korkunun varlığında kılınabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer taraftan söz konusu illetlerin her birini müstakil kabul ederek sadece birinin bulunmasını yeterli görenler de olmuştur. Ancak seferîlik illeti namazın kısaltılması için yeterli görülse de tek başına korku namazı kılınması için yeterli görülmemiştir. Başta dört mezhebin imamları olmak üzere bu ayırmadan hareketle mukîm haldeyken korku namazının kılınabileceğini söyleyenler, korkuyu tek ve yeterli bir illet olarak görmüşlerse de namazın

⁷¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/316.

⁷² İbnü'l-Feres, *Ahkâmu'l-Kurân*, 2/271.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/361.

⁷⁴ Çelik, "Korku Namazı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", 216.

rekât sayısında bir kısaltma olmayacağını belirtmişlerdir. Zira onlara göre rekât sayısı ile ilgili kısaltmanın illeti doğrudan seferîliktir.

İlgili âyetlerde iki farklı durumdan bahsedilmesi korku namazının kılınış şekli ve yeri konusunda ihtilafa sebep olmuştur. Konuya dair görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla iki farklı korku namazından bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, âyette de tarif edildiği üzere farz namazların savaş korkusu durumunda tek imamla iki grup halinde nöbetleşe kılınmasıdır. Diğeri ise korkunun mutlak olarak zikredildiği âyetten hareketle namazın ayakta veya binek üzerinde kılınmasıdır. Bahsedilen iki durumu birleştirerek savaş halinde korkunun daha şiddetli olduğu durumlarda ikinci uygulamanın geçerli olabileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Bununla birlikte korkunun mahiyetini daha geniş tutarak vahşî hayvan saldırısı, sel, yangın gibi hallerde de korku namazı kılınabileceği ifade edilmiştir. Ancak bu kabullerin hangi korku namazı türüne yönelik olduğu net değildir. Anlaşıldığı kadarıyla bahsedilen korku türlerinde namazın ayakta veya binek üzerinde kılınması şeklinde yorumlamak daha isabetli görülmektedir. Zira tek imamla nöbetleşe kılma şekli özel olarak düşman korkusu ile kayıtlanmıştır.

Çalışmada kaynak olarak kullanılan ahkâm tefsirlerinde seferîlikteki namaz ile korku namazı bir arada zikredilmiş olup fıkıh eserlerinde olduğu kadar tasnif ve tafsilata gidilmemiştir. Bu yaklaşımda eserlerin tefsir nitelikli olması belirleyici bir neden olarak görülebilir. Korku namazının seferîlikle ilişkisi de bir başka sebep olarak zikredilebilir. Bu nedenle ilgili eserlerde sefer süresi, ne zaman başladığı ve ne zaman bittiği, seferde namazı kısaltmanın mahiyeti gibi konular da bu âyetlerin tefsiri içinde yer bulmuştur. Yine esas olanın iki rekât mı yoksa dört rekât mı olduğu gibi namazların rekât sayılarına, seferde namazları kısaltmanın azimet mi ruhsat mı olduğuna dair ihtilaflara değinilmiştir.

Özellikle korku namazının hükmüne dair ilgili eserlerde üç farklı yaklaşım tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi, âyetin lafzından da hareketle korku namazının Rasûlullah'a (s.a.v.) has bir uygulama olduğu görüşüdür. İkinci ve tespitinde zorlandığımız görüş ise korku namazı uygulamasının neshedildiği görüşüdür. Tespitinde zorlandığımız diyoruz çünkü bir fiilin neshedilmesi ile Rasûlullah'a (s.a.v.) has kabul edilmesi arasında fark vardır. Son görüş olarak da çoğunluğun kabul ettiği korku namazının hâlen yürürlükte olduğu görüşü zikredilmiştir. Korku namazının yürürlükte olduğunu savunanlar, kılınışına dair farklı rivayetlerin olması nedeniyle sahih bir senetle gelen bütün rivayetlerle amel etmenin caiz olduğu kanaatine varmışlardır. Burada belirleyici olan, düşmanın durumu, savaş taktiği ve güvenlik olacaktır.

Seferîlik durumunda namazın kısaltılmasının dört rekâtlı farz namazların iki rekât şeklinde kılınması anlamına geldiğinde ittifak eden âlimler, korku namazındaki kısaltma ile neyin kastedildiğine dair ihtilaf etmişlerdir. Bazıları farz namazın bir rekât veya iki rekât olarak kısaltılması şeklinde yorumlarken kısaltmanın rükû ve secdeyi ima ile yapmak, kıraati kısa tutmak gibi namazın vasıflarında olduğunu beyan edenler de vardır. Diğer taraftan ahkâm tefsirlerinde korku namazı ele alınırken namazla ilgili genel hükümlere pek yer verilmemiştir. Mezheplerin tercihlerinde özellikle etkili olan amel-i kesîrin namazı bozması, kanın abdesti bozması gibi hükümlerden bağımsız olarak korku namazı değerlendirilmiştir.

Kanaatimize göre savaş hali dışındaki diğer korkularda farz namazları tek imamla nöbetleşe kılmaya delalet eden açık bir karine bulunmamaktadır. Bu durumlarda namazın ayakta veya binek üzerinde kılınmasına ise cevaz verildiği açıktır. Savaş halinde âyette tarif edildiği gibi tek imamla nöbetleşe olacak şekilde kılınması ise hem düşmana korku salmak hem de Müslümanların kendi arasındaki dayanışmayı artırmak açısından oldukça etkili bir uygulamadır. Kur'ân-ı Kerîm'de normal namazların ve hatta Cuma namazının kılınışı bile tarif edilmişken korku namazının bu denli ayrıntılı olarak tarif edilmesi bir maksada matuf olmalıdır. Diğer taraftan ibadet halinde bile düşmana karşı uyanık olmak ve tedbiri elden bırakmamak gerektiğine de açıkça vurgu yapılmaktadır. Savaşta şartlara bağlı olarak birden fazla imamla ve farklı cemaatler halinde namazları eda etmek caiz olmakla beraber farz namazları korku namazı formatında kılmak daha önemli ve tercihe şayan bir uygulamadır.

Kaynakça

- Atar, Fahrettin. “Sefer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/294-298. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-. *Ahkâmu'l-Kur'ân li's-Şâfiî*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1994.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Çelik, Taha. “Korku Namazı İle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 209-234.
- Dervîş, Muhyiddîn b. Ahmed Mustafa. *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Yemâme, 4. Basım, 1994.
- Erdem, Mehmet. “Salâtü'l-Havf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/21-23. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar, 4. Basım, 2013.
- Hâzin, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-. *Lubâbu't-Te'vil fî Me'ânî't-Tenzil*. thk. Muhammed Ali Şâhîn. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr Sâdır, 1994.
- İbnü'l-Alâ, Ebu'l-Fadl Bekr b. Muhammed el-Kuşeyrî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Selmân es-Samedî. 2 Cilt. Dubâi: Câizetü Dubâi ed-devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2016.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Nevâsihu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Eşref Ali el-Melbârî. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1984.
- İbnü'l-Feres, Abdülmün'im b. Muhammed el-Gırnâtî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Tâhâ b. Ali Bu Serih vd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.

- Kiyâ el-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Alî b. Muhammed b. Alî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Mûsâ Muhammed Ali - İzzet Abdu Atiyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Hâvi'l-kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2002.
- Muzenî, Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ el-Muzenî el-. *Muhtasarü'l-Muzenî (el-Umm içinde)*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*. thk. Muhammed Abdu's-Selâm Muhammed. Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1987.
- Şirin, Şükrü. *Ahkâm Âyetleri Bağlamında Fıkıh-Nahiv İlişkisi -İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân Örneği-*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Şuhûd, Ali b. Nâyif eş-. *el-Hulâsatu fî Ahkâmi Salâti'l-Havf*. y.y.: y.y., 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî et-. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Sadettin Ünal. 2 Cilt. İstanbul: İSAM, 1995-1998.
- Tarîfî, Abdulazîz b. Merzûk et-. *et-Tefsîru ve'l-beyân li ahkâmi'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetu Dâri'l-Minhâc, 2016.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nîsâbûrî el-. *Esbâbu'n-Nuzûl*. thk. İsmâ b. Abdilmuhsin el-Humeydân. Dammam: Dâru'l-İslâh, 1992.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Me'âni'l-Kur'ân ve İrâbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Şükrü ŞİRİN

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.